

Illuminating the Supreme Leader's Viewpoint toward the Concept of Health System: A Content Analysis-Based Qualitative Study

Mansour Kheirgloo^{1*}, Habib Dehghan²

1- Department of Management, Faculty of Management, University of Imam Ali, Tehran, Iran.

2- Department of Accounting, Faculty of Management, University of Imam Ali, Tehran, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mr. Mansour Kheirgloo; Email: Kheirgloo@modares.ac

Article Info

Received: Aug 30, 2017

Received in revised form:

Nov 3, 2017

Accepted: Dec 6, 2017

Available Online: Dec 22, 2017

Keywords:

Content analysis

Health

Supreme leader

Abstract

Background and Objective: In today's society, health is among the top priorities of every state. The importance of this concept can be observed in the economic, cultural and social potential of healthy human resources in each community. This article examines the components and indicators of health and also presents a conceptual model for it based on the supreme leader's viewpoint.

Method: Content analysis was utilized in this qualitative study to illuminate the concepts, indicators and components of health and wellness based the supreme leader's ideas. The sample included all health-related statements mentioned by Ayatollah Khamenei in his speeches delivered between March, 2001 and March, 2017. These data were retrieved from library categorizations. In this study, the ethical issues were all observed. Additionally, the authors declared no conflict of interests.

Results: In total, 18 key health indicators were identified in the supreme leader's speeches: national production, progress in work, scientific initiative, development and advancement, preservation of scientific discourse, speed of scientific progress, fulfillment of assigned tasks, risk taking, prioritizing, talent, cultural issues, proper treatment of patients, future-oriented vision, correct attitude, commercialization, education, sports and general health.

Conclusion: According to the findings of the study, from the supreme leaders' perspective, three main elements of health-related subjects are dynamism, self-sufficiency and globalization. Inspired by these statements, we can build a healthier society, which is economically stronger and has a higher level of public satisfaction. Following the supreme leader's health-related guidelines can eventually lead to having a more powerful and self-sufficient country.

Please cite this article as: Kheirgloo M, Dehghan H. Illuminating the Supreme Leader's Viewpoint toward the Concept of Health System: A Content Analysis-Based Qualitative Study. *J Res Relig Health*. 2018; 4(1):66- 78.

Summary

Background and Objective: In today's society, health is among the top priorities of every state. The importance of this concept can be observed in the economic, cultural and social potential of healthy human resources in each community (1). Health is, in fact, the key to the future of a nation's economic activities and social progress. The health of the community depends on observing health-related principles. A society that is healthy can defend its

interests and obtain its necessary rights (2).

In the constitution of the Islamic Republic of Iran, which is based on Islamic law, much emphasis has been placed on the issue of health. In the third, twenty first and forty-third principles of the constitution, emphasis has been placed on the need for health, the provision of health facilities, the treatment of diseases and the development of health services. The Qur'an and Sunnah also refer to the importance and impact of health in the worldly life and the afterlife (3).

Islam's health system is a comprehensive plan that begins with personal health in the physical dimension

(including body health and personal equipment) and mental health, and then entails the relationship with others. The teachings of Islam contain references to numerous health-related subjects which have to do with family, society, occupation, environment, housing, nutrition, economics, etc (4). Many narrations and anecdotes from Imams and religious leaders also indicate the emphasis of Islam on health (5) and observing the interests of the community on the basis of health standards (6). Islam is so sensitive toward health-related issues that maintaining health and sanitation is a part of faith (7).

Method: The current qualitative research adopted an explicit/implicit principle-based content analysis procedure. The documents and texts related to the statements of the supreme leader from the years 2000 to 2015, with the key words of health, formed the sample. By reviewing the available literature as well as document analysis, including reviewing articles and books related to the subject matter of the research, first hand documents, archives of official organizations, websites, etc., qualitative data collected based the statements of the supreme leader during the aforementioned years. Then, by reviewing and analyzing the texts, factors that should be considered in health clarification from the point of view of the supreme leader should be considered. In this study, data was extracted from existing resources and content analysis was simultaneously carried out. This process was followed until no new class of data was obtained. All texts related to key words were fully transcribed on paper. The extracted texts were then reviewed at several occasions and the semantic units were extracted and initial coding was done. After each codification, the researchers reviewed the codes and identified their strengths and weaknesses, hence reviewing what was to be considered in the subsequent coding. In summary, the overall process of doing research is that, in the first stage, books and theses related to health topics from the viewpoint of the supreme leader, articles related to the topic of research and analysis of documents related to health issues from the point of view of the supreme leader were collected and translated into text. In the second stage, health components that could be identified from the supreme leader's statements were extracted and categorized.

Results: Providing health and enjoying a healthy life is an indisputable right to citizenship, and one of the main characteristics of an ideal society is having a favorable health status (8). In examining the statements of the supreme leader, 56 semantic units were extracted. In the process of data analysis, including the extraction of concepts (or subclasses), components (or classes), and dimensions (or themes), 18 concepts (subclasses), 7 categories (components) and 3 dimensions (themes) were extracted. The extracted dimensions entail dynamism (including two components of pragmatism and new thoughts), globalization (encompassing two components of the viewpoints and authority of action) and self-sufficiency (entailing three components of motivation, management, and social issues).

Conclusion: In total, through the establishment of connection between dimensions and components, a framework for illuminating health from the supreme leader's viewpoint was identified. Inspired by these statements, we can build a healthier society, which is economically stronger and has a higher level of public satisfaction. Following the supreme leader's health-related guidelines can eventually lead to having a more powerful and self-sufficient country. Judging by what has been mentioned by the supreme leader, the health system in Iran is improving in the light of global standards. Taking particular measures can further enhance the quality of the health system in the country. The outcome of such measures can be even used for generating income. The health of the individual leads to the health of the community and the health of the community will bring about the growth and fertility of any society (9). Accordingly, and use of the Qur'anic guidelines has an important role in promoting the culture of public health and sanitation (10).

References

1. Reyshahri M. Mizan el Hekma. 3 ed. Ghom, Iran: Islamic Advertising Office; 1988. (Full Text in Persian)
2. Molavi M, Gitisamar F. Hygeine Health management. journal of Hotel gostar. 2010;2(5):47-59. (Full Text in Persian)
3. Esmhosseini G. Health and Safety System in Islam. Journal of Quran and Science. 2009;1(5):48-57. (Full Text in Persian)
4. Leila Shahmoradi ea. The role of kiosk health in public health. Journal of Health Information Management. 2015;11(43):379-89. (Full Text in Persian)
5. Sadogh J.S, Ghomi M. Do not be harmed by the jurist, Tawheed. 3 ed: Society of Seminary Teachers of Qom; 1992. (Full Text in Arabic)
6. Deilami H. Guide the Heart to the Right. 1 ed: Sharif Razi Publishing; 1991. (Full Text in Arabic)
7. Motaghi H. Kanz al-'Ummāl , the investigation of Sheikh Bakri Hayati. 1 ed. Beirut: Institute of Al-Rasulah; 1988. (Full Text in Arabic)
8. Sajadi H, jalal S. Social Health Indexes. journal of Political & Economic Ettelaat. 2004;19(208):244-53. (Full Text in Persian)
9. Shojaie H. Health Service Generality. Journal of Mental Health and Society. 2004;1(1):43-57. (Full Text in Persian)
10. Faegh M.T. Metropolis and public health. journal of Rahavard Gill. 2014;10(46):116-28. (Full Text in Persian)

شرح مفهوم النظام الصحي من وجهة نظر قائد الثورة الإسلامية: البحث النوعي القائم على تحليل المحتوى

منصور خيركو^١، حبيب دهقان^٢

١- قسم الإدارة، كلية الإدارة، جامعة الإمام علي (ع) الحريية، طهران، ايران.

٢- قسم المحاسبة، كلية الإدارة، جامعة الإمام علي (ع) الحريية، طهران، ايران.

* المراسلات منصور خيركو؛ البريد الإلكتروني: Kheirgoo@modares.ac.ir

معلومات المادة

الوصول: Aug ٣٠، ٢٠١٧

وصول النص النهائي: Nov ٣، ٢٠١٧

القبول: Dec ٦، ٢٠١٧

النشر الإلكتروني: Dec ٢٢، ٢٠١٧

الألفاظ الرئيسية:

تحليل المحتوى

الصحة

قائد الثورة الإسلامية

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: إن الصحة والسلامة في مجتمعات اليوم هي واحدة من أولويات كل دولة ويمكن الإشارة الى نتائجها في مجال الإمكانيات الاقتصادية والثقافية والاجتماعية المستمدة من القوى العاملة. تتناول هذه المقالة مكونات ومؤشرات الصحة والسلامة وتقدم أيضا نموذجاً مفاهيمياً لها من وجهة نظر قائد الثورة الإسلامية سماحة آية الله خامنئي.

منهجية البحث: وقد أجري هذا البحث نوعياً وبطريقة تحليل المحتوى مبيّناً مفاهيم ومؤشرات ومكونات الصحة والسلامة في آراء قائد الثورة الإسلامية. ويشمل المجتمع الإحصائي جميع بيانات سماحة آية الله خامنئي خلال السنوات ٢٠٠١ إلى ٢٠٠٦، والتي تم تصنيفها باستخدام بيانات المكتبة. تمت مراعاة جميع الموارد الاخلاقية في هذا البحث وازدادة الى هذا فإن مؤلفي المقالة لم يشيروا الى تضارب المصالح.

الكشوفات: ومن منظور قائد الثورة الإسلامية، تم الحصول على ١٨ مؤشراً رئيسياً في المؤشرات الصحية وهي: الإنتاج الوطني، تقدم العمل، الإبداع العلمي، التطوير والتقدم، الحفاظ على الخطاب العلمي، سرعة التقدم العلمي، أداء المهمة، المخاطرة، تعيين الأولوية، المهبة، القضايا الثقافية، التعامل المناسب مع المريض، بعد النظر، الموقف السليم، التسويق، التعليم والتربية، الرياضة والصحة العامة.

النتيجة: واستناداً إلى نتائج البحث، شملت العناصر الصحية من وجهة نظر قائد الثورة الإسلامية، ثلاثة عناصر رئيسية وهي الدينامية والاكتفاء الذاتي والعملة. مستوحاة من هذه البيانات وجعلها نصب الاعين يمكن بناء مجتمع أكثر صحة واقتصاداً والشعب أكثر رضاء وفي النهاية بناء بلد مقتدر ومكتفي ذاتياً وغني عن الدول الأخرى.

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Kheirgoo M, Dehghan H. Illuminating the Supreme Leader's Viewpoint toward the Concept of Health System: A Content Analysis-Based Qualitative Study. J Res Relig Health. 2018; 4(1):66- 78.

تبیین مفهوم نظام سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری:

پژوهشی کیفی بر مبنای تحلیل محتوا

منصور خیرگو^{۱*}، حبیب دهقان^۲

۱- گروه مدیریت، دانشکده‌ی مدیریت، دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران.

۲- گروه حسابداری، دانشکده‌ی مدیریت، دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران.

مکاتبات خطاب به آقای منصور خیرگو؛ رایانامه: Kheirgoo@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۸ شهریور ۹۶

دریافت متن نهایی: ۱۲ آبان ۹۶

پذیرش: ۱۵ آذر ۹۶

نشر الکترونیکی: ۱ دی ۹۶

واژگان کلیدی:

بهداشت و سلامت

تحلیل محتوا

مقام معظم رهبری

چکیده

سابقه و هدف: بهداشت و سلامت در جوامع امروزی جزء اولویت‌های هر حکومتی است که از نتایج آن می‌توان به توان اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی برآمده از نیروی انسانی سالم اشاره کرد. این مقاله به بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های بهداشت و سلامت و همچنین به معرفی الگوی مفهومی درباره‌ی آن از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته است.

روش کار: این پژوهش به صورت کیفی و با روش تحلیل محتوا به منظور تبیین مفاهیم، شاخص‌ها و مؤلفه‌های بهداشت و سلامت در اندیشه‌های مقام معظم رهبری صورت گرفته است. جامعه‌ی آماری شامل تمامی بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ است که با استفاده از داده‌های کتابخانه‌یی طبقه‌بندی شده است. در این پژوهش همه‌ی موارد اخلاقی رعایت شده است. علاوه بر این، نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: در شاخصه‌های بهداشت و سلامت از منظر مقام معظم رهبری ۱۸ شاخص کلیدی به دست آمده که عبارت است از: تولید ملی، پیشروی کار، ابتکار علمی، توسعه و پیشرفت، حفظ گفتمان علمی، سرعت پیشرفت علمی، عمل به وظایف، خطرپذیری، اولویت‌گذاری، استعداد، مسائل فرهنگی، برخورد مناسب با بیمار، آینده‌نگری، نگرش درست، تجاری‌سازی، آموزش و پرورش، ورزش و سلامت همگانی.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های پژوهش، مؤلفه‌های بهداشت و سلامت از منظر مقام معظم رهبری، سه عنصر اصلی پویایی، خودکفایی و جهانی شدن را شامل می‌شود. با الهام گرفتن از این بیانات و سرلوحه‌ی کار قرار دادن آنها می‌توان در زمینه‌ی بهداشت و سلامت جامعه‌ی سالم‌تر، اقتصادی قوی‌تر، مردمی رضایتمندتر و در نهایت کشوری مقتدر و خودکفا و بی‌نیاز از دیگر کشورها ساخت.

استناد مقاله به این صورت است:

Kheirgoo M, Dehghan H. Illuminating the Supreme Leader's Viewpoint toward the Concept of Health System: A Content Analysis-Based Qualitative Study. J Res Relig Health. 2018; 4(1):66- 78.

یکی از مسائل بسیار مهم در روابط اجتماعی، رعایت نظافت و بهداشت عمومی است. انسان با ورود به جمع و جامعه باید

مقدمه

درحالی که سه روز برای من وحی نیامده بود. گفتم: دوستم جبرئیل! چه شد که دیر آمدی؟ گفت: چگونه فرشتگان بر شما فرود آیند، با اینکه مسواک نمی‌زنید و لای انگشتان خود را نمی‌شوید؟ (۴).

همچنان که بیان شد در اسلام بر نظام سلامت و بهداشت تأکید فراوانی شده است. مطالبی که در ادامه مطرح می‌شود مصادیقی از اهمیت بهداشت و سلامت در نظام اسلامی است که به اختصار بیان می‌شود:

بناگذاری نظام سلامت و بهداشت بر فطرت انسان: خداوند یکتا؛ خداپرستی، طلب خیر و پاکی و بیزاری از ناپاکی را در فطرت آدمی به ودیعت نهاده است. «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» «پس روی (وجود) خود را به دین، حق‌گرایانه، راست دار؛ (و پیروی کن از) سرشت الهی که (خدا) مردم را بر (اساس) آن آفرید، که هیچ تغییری در آفرینش الهی نیست» (۴). قوانین بهداشتی اسلام با ظرافتی خاص طراحی و بیان شده است تا با طبیعت و فطرت انسان سازگار باشد (۱).

ارتباط مسئولیت همگانی در اسلام با بهداشت: در اسلام همه‌ی کارها با توجه به فلسفه و هدف آفرینش انسان طراحی می‌شود و چون بنا بر آیه‌ی «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» «آیا پنداشته‌اید که ما شما را به عبث آفریده‌ایم و به ما رجوع نخواهید کرد»؛ آفرینش بیهوده نیست و همه در برابر وظایف الهی، یکدیگر و جامعه‌ی اسلامی مسئول هستند. بخشی از امر به معروف و نهی از منکر، اموری را که در ارتباط با سلامت فرد و جامعه است، دربرمی‌گیرد (۱). پزشکی و حرفه‌های وابسته به آن که امروزه خدمات بهداشتی را نیز به‌طور ویژه انجام می‌دهند، از نیازهای اولیه‌ی جامعه‌ی انسانی است و با اینکه اسلام هدفی فراتر از تأمین بخشی از نیاز جامعه دارد، مسائل بسیاری در زمینه‌ی بهداشت، تغذیه و ... به انسان می‌آموزد.

اصل تقدم مصلحت عمومی بر منافع شخصی: رعایت مصلحت جامعه‌ی اسلامی و ایجاد آمادگی در همه‌ی زمینه‌ها بر همه‌ی مسلمانان لازم و واجب است. ایجاد امنیت جانی، اجتماعی و همچنین سلامتی در جامعه از مهم‌ترین مصالح مسلمانان است و تأثیر بسزایی در رشد، آرامش و رفاه عمومی دارد. بر اساس این بینش باید هر جا ضرورت ایجاب کرد در امور بهداشتی سرمایه‌گذاری شود. پربارترین و شاید کم‌خرج‌ترین سرمایه‌گذاری، گسترش آموزش بهداشت و دانش بهداشتی مردم است و این میسر نمی‌شود، مگر اینکه ضرورت

قوانین آن جامعه را رعایت کند. ازجمله‌ی این قوانین رعایت موازین بهداشتی هر فرد در جامعه است. انسان مسلمان هرگز نباید چهره‌یی بدمنظر، بدبو و یا جامه‌یی چرکین و یا کشوری نامرتب داشته باشد. در احادیث اسلامی بر آراسته بودن در تمامی عرصه‌ها تأکید بسیاری شده است. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: سه چیز مایه‌ی انبساط و رشد تن است که یکی از آنها بوی خوش است. امام علی (ع) می‌فرمایند: با آب (و شست‌وشو) بوهای بد را برطرف سازید، که مایه‌ی آزار مردم است. به (بدن و لباس) خود رسیدگی (و مراقبت) کنید، زیرا خدای بزرگ بندگان کثیفش را -که هر کس با آنان بنشیند بدش می‌آید- دشمن می‌دارد. بهداشت و سلامت در جوامع امروزی جزء اولویت‌های هر حکومتی است که از نتایج آن می‌توان به توان اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی برآمده از نیروی انسانی سالم اشاره کرد (۱). بهداشت در واقع کلید درهای آینده به روی فعالیت‌های اقتصادی و پیشرفت‌های اجتماعی یک ملت است و سلامت جامعه در گرو رعایت اصول بهداشتی است. جامعه‌یی که سالم و تندرست باشد می‌تواند از منافع خود دفاع کند و حقوق لازم خود را به‌دست آورد. بهداشت که از آن تعاریف مختلفی وجود دارد، عبارت است از علم و هنر پیشگیری از بیماری‌ها و طولانی‌کردن عمر و بالابردن سطح سلامت و توانایی بشر؛ سلامت جامعه وابسته به سلامت افراد است و اگر تک‌تک افراد جامعه سالم باشند، می‌توان در مجموع، جامعه‌یی سالم و توانا به‌وجود آورد. بهداشت به‌طور کلی عبارت است از «ایجاد کامل تندرستی بدنی، روانی، اجتماعی؛ نبود هر نوع ناتوانی جسمانی؛ مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر؛ بالا بردن سطح زندگی؛ اصلاح محیط؛ کشف داروهای تازه برای نابودی امراض؛ پاک‌سازی محیط روستایی و آلودگی آب‌ها و مبارزه با عوامل مزاحم تمدن مانند سر و صدا، ازدحام و غیره» (۲).

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که بر اساس قوانین اسلامی پایه‌گذاری شده، بر مسئله‌ی بهداشت تأکید بسیاری شده است. در اصول سوم، بیست‌ونهم و چهل‌وسوم قانون اساسی بر ضرورت تأمین بهداشت و فراهم کردن امکانات بهداشتی و درمان بیماری‌ها و بسط و گسترش خدمات درمانی تأکید شده است. علاوه‌براین، قرآن و سنت نیز بر اهمیت و تأثیر بهداشت در زندگی دنیوی و اخروی اشاره فراوان دارد (۳). امام صادق (ع) فرمودند: هر کس بوی خوش (عطر و ...) به‌کار ببرد، عقلش زیاد و نیروی ادراکش قوی می‌شود. امام کاظم (ع) به نقل از پیامبر (ص) می‌فرمایند: جبرئیل فرود آمد،

آگاهی از اصول بهداشت در کنار دیگر مسائل ضروری دینی و سیاسی مطرح شود (۵).

اصل تکلیف: نگاهی گذرا به آموزه‌های دینی نشان می‌دهد که بخش زیادی از نظام آموزشی اسلام در قالب احکام شرعی (وجوب، استحباب، حرمت و کراهت) بیان شده است. این نوع بیان، می‌تواند برای فرد مسلمان، به‌صورت یک تکلیف مطرح باشد و او خود را به رعایت آن ملزم بداند. به عبارتی دیگر، قرار دادن مسائل بهداشتی در برنامه‌ی عبادی مسلمان، انگیزه‌ی لازم را برای اجرای آن ایجاد می‌کند و این در حقیقت نوعی ضمانت اجرا است (۵).

ایمان بزرگ‌ترین انگیزه‌ی حفظ سلامتی و رعایت بهداشت: اسلام بر بهداشت و نظافت تأکید فراوانی کرده و آن را بخشی از ایمان و لازمه‌ی آن معرفی کرده است (۶).

نظام بهداشتی اسلام، برنامه‌ی فراگیر است که از بهداشت فردی در بُعدهای جسمی (شامل بهداشت اعضای بدن و ابزار و لوازم فردی) و روانی آغاز می‌شود و آن‌گاه به ارتباط فرد با دیگران می‌پردازد و با عنوان‌های بهداشت خانوادگی، اجتماعی، حرفه‌ی، محیط، مسکن، تغذیه، اقتصادی و... می‌توان آموزه‌های فراوانی در دین اسلام یافت (۷). مقام معظم رهبری نیز با هوشمندی بهداشت و سلامت افراد و جامعه را ملاحظه؛ و بر آن تأکید فراوانی کرده است. از این‌رو، در این نوشته ضمن طرح و پژوهش این موضوعات؛ مبانی و اصول و قواعد بهداشت و سلامتی از منظر مقام معظم رهبری تبیین و بررسی می‌شود. هدف اصلی این پژوهش تبیین مؤلفه‌های بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری است که در قالب اهداف فرعی ذیل بیان می‌شود: الف) شناسایی و استخراج مؤلفه‌های تأثیرگذار در بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری، ب) شناسایی و استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های بهداشت و سلامت از دیدگاه فرماندهی کل قوا و ج) تبیین راهکارهای تعمیق و ترویج مؤلفه‌های اثرگذار بهداشت و سلامت در کشور.

روش کار

با در نظر گرفتن هدف پژوهش و با توجه به جدید بودن موضوع و مشارکت نظری در توسعه‌ی ادبیات بهداشت و سلامت، برای این پژوهش رویکرد کیفی انتخاب شد. روش پژوهش کیفی حاضر راهبرد تحلیل محتوای قراردادی، ضمنی و آشکار است. مستندات و متون مربوط به بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۵ با واژه‌های کلیدی

بهداشت و سلامت جامعه‌ی آماری را تشکیل دادند. از طریق بررسی ادبیات موضوع و نیز روش کتابخانه‌ی (اسنادی) شامل بررسی مقالات و کتاب‌های مرتبط با موضوع پژوهش، اسناد و مدارک دست اول، بایگانی سازمان‌های رسمی، تارنماها و...؛ داده‌های کیفی از خلال بیانات مقام معظم رهبری در سال‌های یادشده گردآوری شد. سپس با بررسی و تحلیل متون عواملی که باید در تبیین بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری به آنها توجه شود، بررسی شد. در این پژوهش داده‌ها با استفاده از منابع موجود استخراج شد و به‌طور همزمان تحلیل محتوا صورت گرفت. این امر تا جایی ادامه می‌یافت که طبقه‌ی جدیدی از داده‌ها حاصل نشده بود. تمام متون مرتبط با واژه‌های کلیدی به‌صورت کامل به روی کاغذ منتقل شد. سپس متون استخراج شده در چندین نوبت بازبینی شد و واحدهای معنایی استخراج و کدگذاری اولیه‌ی داده‌ها انجام شد. پژوهشگران پس از هر کدگذاری، کدها را نقد و بررسی و نقاط ضعف و قوت آنها را مشخص می‌کردند و مواردی را که باید در کدگذاری‌های بعدی لحاظ می‌شد در ذهن مرور می‌کردند. به‌طور خلاصه، فرآیند کلی انجام پژوهش به این صورت است که در مرحله‌ی اول کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های مرتبط با مباحث بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری، مقالات مرتبط با موضوع پژوهش و بررسی و تحلیل اسناد مرتبط با مباحث بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری گردآوری شد و به‌صورت متن درآمد. در مرحله‌ی دوم به استخراج و شناسایی مؤلفه‌های بهداشت و سلامت، شناسایی ابعاد و دسته‌بندی آن از دیدگاه رهبر انقلاب پرداخته شد.

یافته‌ها

در بررسی بیانات مقام معظم رهبری، ۵۶ واحد معنایی استخراج شد. در روند تحلیل داده‌ها و استخراج مفاهیم (یا زیرطبقه)، مؤلفه (یا طبقه) و ابعاد (یا درون‌مایه)؛ تعداد ۱۸ مفهوم، ۷ طبقه و ۳ بُعد استخراج شد. ابعاد استخراج‌شده شامل پویایی (با دو مؤلفه‌ی نواندیشی و عمل‌گرایی) جهانی‌شدن (با دو مؤلفه‌ی دیدگاه و اقتدار عمل) و خودکفایی (با سه مؤلفه‌ی بالنگیزی، مدیریت و مسائل اجتماعی) بود.

۱- **پویایی:** یکی از ابعاد حاصل از تحلیل محتوای داده‌های به‌دست آمده از مروری بر بیانات مقام معظم رهبری درباره‌ی بهداشت و سلامت، «پویایی» بود که دو مؤلفه‌ی «نواندیشی» و «عمل‌گرایی» را دربرمی‌گرفت.

اقتدار علمی: این مؤلفه شامل مفاهیم «حفظ اقتدار علمی» و «سرعت پیشرفت علمی» است. رهبر معظم می‌فرمایند: «من اصرار دارم مجموعه‌های مرتبط -مجموعه‌های دانشگاهی، آموزش و پرورش و به‌خصوص همین دستگاه معاونت علمی، که ظاهراً امروز هم اینجا نیستند- حتماً در این زمینه، یعنی حفظ این گفتمان پیشرفت علمی، بایستی پافشاری کنند». بنا به فرمایش ایشان «سرعت پیشرفت علمی کشور ما در سطح دنیا در درجه‌ی اول است، نه در سطح منطقه».

۳- خودکفایی: بُعد سوم حاصل از تحلیل محتوای داده‌های به‌دست آمده از مروری بر بیانات مقام معظم رهبری درباره‌ی بهداشت و سلامت، «خودکفایی» است که سه مؤلفه‌ی «مدیریت»، «مسائل اجتماعی» و «بانگیزی» را دربرمی‌گیرد. **مدیریت:** این مؤلفه شامل مفاهیم «عمل به وظایف»، «خطرپذیری»، «اولویت‌گذاری» و «استعداد» است. رهبر معظم می‌فرمایند: «مسئولان ذی‌ربط در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها باید به شغل پرستاری به‌عنوان یکی از مشاغل سخت بنگرند و به وظایف خود در قبال پرستاران عمل نمایند». ایشان همچنین درباره‌ی اولویت‌بندی می‌فرمایند: «اما مسئله‌ی سلامت، جزء اولویت‌های اول هر کشوری است، یعنی اگر ما دو سه مسئله‌ی درجه‌ی یک را بخواهیم کنار هم بگذاریم، بلاشک یکی از آنها مسئله‌ی سلامت و بهداشت و درمان است». رهبر انقلاب درباره‌ی استعداد و خطرپذیری چنین می‌فرمایند: «در پیشرفته‌ترین دانشگاه‌های دنیا، عنصر ایرانی از متوسط استعدادهایی که در آن دانشگاه بوده، سطحش بالاتر است؛ یعنی متوسط استعداد ایرانی از متوسط استعداد جهانی، سطحش بالاتر است». «ویژگی‌های خوب و بد کشورها و جوامع را باید در کنار هم مطالعه کرد و بخشی از پیشرفت‌های غرب را نتیجه‌ی خطرپذیری آنان دانست».

مسائل اجتماعی: این مؤلفه شامل مفاهیم «مسائل فرهنگی» و «برخورد مناسب با بیمار» است. رهبر معظم انقلاب می‌فرمایند: «پرستار برخلاف دیگر مشاغل؛ علاوه‌بر کار جسمی، با رفتار، اخلاق و عواطف خود و تحمل تمام سختی‌های مربوط به برخورد با بیماران و مشکلات ناشی از بیماری، سلامتی را به بیمار هدیه می‌کند». ایشان درباره‌ی مسائل فرهنگی می‌فرمایند: «گاهی اوقات مشکلات فرهنگی موجب شده که من شب خوابم نبرده؛ به‌خاطر مسائل فرهنگی؛ یعنی اهمیت مسائل فرهنگی این‌جور است».

بانگیزی: این مؤلفه شامل مفاهیم «تولید ملی» و «پیشروی کار» است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرمایند:

نواندیشی: این مؤلفه شامل مفاهیم «توسعه و پیشرفت» و «ابتکار علمی» است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره‌ی توسعه و پیشرفت می‌فرمایند: «توصیه‌ی من به وزیر محترم آموزش عالی و وزیر محترم بهداشت و درمان به‌خصوص، این است که نگذارید این چرخه‌ی حرکت کند بشود. این را هرچه می‌توانید توسعه بدهید و تسریع کنید و پیشرفت کنید». درباره‌ی ابتکار علمی نیز چنین فرموده‌اند: «اگر ما در صنعت، کشاورزی، نفت، نیرو، بهداشت و درمان و در بخش‌های دیگر، عنصر علم را داخل کنیم و عنصر علم و ابتکار علمی و پیشرفت علمی و حضور دانشمند، وارد معادلات شد، به کلی اوضاع فرق می‌کند؛ جهش به‌وجود می‌آید».

عمل‌گرایی: این مؤلفه شامل مفاهیم «آموزش و پرورش»، «ورزش» و «سلامت همگانی» بود. مقام معظم رهبری درباره‌ی آموزش و پرورش می‌فرمایند: «باید آموزه‌ها را از دوره‌ی دبستان به کودکان تعلیم داد؛ البته با زبان کودکانه؛ این را برای مثال عرض کردم، برای روشن‌شدن این مطلب که آموزش و پرورش چقدر می‌تواند در آینده‌ی یک کشور اثر بگذارد، که البته برای شما هم روشن است». رهبر معظم در مورد ورزش می‌فرمایند: «یک کشور و یک ملت، باید سلامت جسمانی خودش را تأمین کند و ورزش در تحقق این مسئله خیلی مهم است». بنا به فرمایش مقام معظم رهبری «ورزش همگانی را ترویج کنید؛ ورزش همگانی، سلامت همگانی است».

۲- جهانی‌شدن: بُعد دوم حاصل از تحلیل محتوای داده‌های به‌دست آمده از مروری بر بیانات مقام معظم رهبری درباره‌ی بهداشت و سلامت «جهانی‌شدن» است که دو مؤلفه‌ی «دیدگاه» و «اقتدار علمی» را شامل می‌شود.

دیدگاه: این مؤلفه شامل مفاهیم «آینده‌نگری»، «نگرش درست» و «تجاری‌سازی» است. مقام معظم رهبری درباره‌ی آینده‌نگری می‌فرمایند: «من انتظارم این است که ما پنجاه سال دیگر (نمی‌گویم ده سال، پانزده سال دیگر) در دنیا و در سطح عالم، حرف اول علمی را بزنیم؛ یعنی مرزهای علم را ما تعیین کنیم». از نظر ایشان «تقویت مهارت‌ها، توانمندسازی نیروی کار، نگرش‌های درست مدیریتی و ایجاد احساس امنیت هم برای کارگران و هم برای سرمایه‌گذاران باید در دستور کار قرار گیرد». علاوه‌براین، رهبر معظم درباره‌ی تجاری‌سازی می‌فرمایند: «روی شرکت‌های دانش‌بنیان -که حالا گزارش داده شد و خوب بود- حتماً باید تکیه بشود؛ تجاری‌سازی علوم و فناوری‌ها، پارک‌های علم و فناوری و مانند اینها کارهای بسیار لازم و خوبی است».

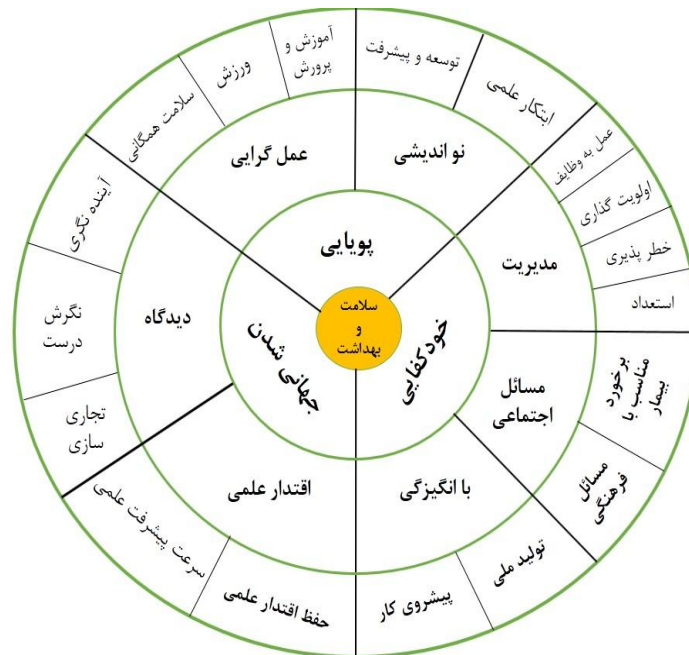
در مجموع، از طریق برقراری ارتباطات بین ابعاد و مؤلفه‌ها، چارچوبی برای تبیین بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری طراحی شده که تحلیل و کدگذاری داده‌های کیفی آن در جدول شماره ۱ آمده است:

«باید به کار ایرانی و سرمایه‌ی ایرانی احترام گذاشت تا تولید ملی به معنای حقیقی کلمه امکان‌پذیر شود». بنا به فرمایش ایشان «مشوق واقعی همین است که ببینند کار پیش می‌رود...».

جدول ۱. کدگذاری داده‌های کیفی

ابعاد	مؤلفه	مفهوم	واحد‌های معنایی	مأخذ
پویایی	تواند بشی	توسعه و پیشرفت	توصیه‌ی من به وزیر محترم آموزش عالی و وزیر محترم بهداشت و درمان، به‌خصوص این است که نگذارید این چرخه‌ی حرکت کُند بشود. این را هر چه می‌توانید توسعه بدهید و تسریع کنید و پیشرفت کنید.	(۸)
		ابتکار علمی	اگر ما در صنعت، در کشاورزی، در نفت، در نیرو، در بهداشت و درمان و در بخش‌های دیگر، عنصر علم را داخل کنیم و عنصر علم و ابتکار علمی و پیشرفت علمی و حضور دانشمند، وارد معادلات شد، به‌کلی اوضاع فرق می‌کند؛ جهش به‌وجود می‌آید.	(۹)
	عمل‌گرایی	آموزش و پرورش	باید آموزه‌ها را از دوره‌ی دبستان به کودکان تعلیم داد؛ البته با زبان کودکی. این را به عنوان یک مثال عرض کردم برای روشن شدن این مطلب که آموزش و پرورش چقدر می‌تواند در آینده‌ی یک کشور اثر بگذارد، که البته برای شما هم روشن است.	(۱۰)
		ورزش	یک کشور و یک ملت، باید سلامت جسمانی خودش را تأمین کند و ورزش در تحقق این مسئله خیلی مهم است.	(۱۱)
خودکفایی	با انگیزگی	سلامت همگانی	ورزش همگانی را ترویج کنید؛ ورزش همگانی، سلامت همگانی است.	(۱۱)
		تولید ملی	باید به کار ایرانی و سرمایه‌ی ایرانی احترام گذاشت تا تولید ملی به معنای حقیقی کلمه امکان‌پذیر شود.	(۱۲)
	مسائل اجتماعی	پیشروی کار	... مشوق واقعی همین است که ببینند کار پیش می‌رود.	(۱۳)
		برخورد مناسب با بیمار	پرستار برخلاف دیگر مشاغل علاوه‌بر کار جسمی، با رفتار، اخلاق و عواطف خود و تحمل تمام سختی‌های مربوط به برخورد با بیماران و مشکلات ناشی از بیماری، سلامتی را به بیمار هدیه می‌کند.	(۱۴)
		فرهنگ	گاهی اوقات مشکلات فرهنگی موجب شده که من شب خوابم نبرده؛ به‌خاطر مسائل فرهنگی؛ یعنی اهمیت مسائل فرهنگی این جور است.	(۹)

جهانی شدن	عمل به وظایف	(۱۴) مسئولان ذریبط در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها باید به شغل پرستاری به‌عنوان یکی از مشاغل سخت بنگرند و به وظایف خود در قبال پرستاران عمل نمایند.
		(۱۳) اما مسئله‌ی سلامت، جزء اولویت‌های اول هر کشوری است، یعنی اگر ما دو سه مسئله‌ی درجه‌ی یک را بخواهیم کنار هم بگذاریم، بلاشک یکی از آنها مسئله‌ی سلامت و بهداشت و درمان است.
		(۱۵) در پیشرفته‌ترین دانشگاه‌های دنیا، عنصر ایرانی از متوسط استعدادهایی که در آن دانشگاه بوده، سطحش بالاتر است؛ یعنی متوسط استعداد ایرانی از متوسط استعداد جهانی، سطحش بالاتر است.
		(۱۶) ویژگی‌های خوب و بد کشورها و جوامع را باید در کنار هم مطالعه کرد و بخشی از پیشرفت‌های غرب را نتیجه‌ی خطرپذیری آنها دانست.
دیدگاه	نگرش درست	(۱۵) تقویت مهارت‌ها، توانمندسازی نیروی کار، نگرش‌های درست مدیریتی و ایجاد احساس امنیت هم برای کارگران و هم برای سرمایه‌گذاران باید در دستور کار قرار گیرد.
	تجاری‌سازی	(۸) روی شرکت‌های دانش‌بنیان -که حالا گزارش داده شد و خوب بود- حتماً باید تکیه بشود؛ تجاری‌سازی علوم و فناوری‌ها، پارک‌های علم و فناوری و مانند اینها کارهای بسیار لازم و خوبی است.
	آینده‌نگری	(۱۶) من انتظارم این است که ما پنجاه سال دیگر (نمی‌گوییم ده سال، پانزده سال دیگر) در دنیا و در سطح عالم، حرف اول علمی را بزنیم؛ یعنی مرزهای علم را ما تعیین کنیم.
اقتدار علمی	حفظ گفت‌وگو علمی	(۹) من اصرار دارم مجموعه‌های مرتبط -مجموعه‌های دانشگاهی، آموزش و پرورش و به‌خصوص همین دستگاه معاونت علمی، که ظاهراً امروز هم اینجا نیستند- حتماً در این زمینه، یعنی حفظ این گفت‌وگو پیشرفت علمی، باید پافشاری کنند.
	سرعت پیشرفت علمی	(۱۶) سرعت پیشرفت علمی کشور ما در سطح دنیا در درجه‌ی اول است، نه در سطح منطقه.
بر اساس تحلیل داده‌های کیفی، چارچوب کلی تبیین‌کننده‌ی مؤلفه‌های بهداشت و سلامت شامل کلیه‌ی عوامل تأثیرگذار بر		بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری مشخص شد. نمودار شماره‌ی ۱ این چارچوب کلی را نشان می‌دهد:

نمودار (۱) چارچوب تبیین کننده مؤلفه‌های بهداشت و سلامت از دیدگاه مقام معظم رهبری

بحث

مقابل آنها مایوس می‌شویم؛ به‌علاوه به‌صورت روزمره با مباحث جدیدی روبه‌رو می‌شویم که در حیطه‌ی دانش قبلی ما قرار ندارد، ولی اگر بخواهیم برای سلامت جامعه اقدام مؤثری انجام دهیم، بدون توجه به ریشه‌های اصلی آن، اقداماتمان گذرا و موقتی خواهد بود. سازمان بهداشت جهانی سال‌ها است که به عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت توجه می‌کند و حتی در اهداف توسعه‌ی هزاره‌ی سوم که ایران نیز آن را امضا کرده، به این مسئله اشاره شده است، ولی در کشور ما هنوز به این مسئله توجه کافی نشده است. در حقیقت مهم‌ترین عامل مؤثر بر سلامت در جوامع، عوامل اجتماعی است که سهم آن ۵۰ درصد از کل عوامل است. ژن و عوامل بیولوژیک ۱۵ درصد، عوامل پزشکی ۲۵ درصد و عوامل رفتار فردی و اجتماعی ۱۰ درصد در این زمینه نقش دارند. به بیان دیگر حدود ۲۵ درصد شامل مواردی است که با بهداشت و درمان ارتباط مستقیم دارد. این مسئله ضرورت توجه مسئولان و برنامه‌ریزان کشور را برای حل معضلات اجتماعی و انجام تحقیقات در این زمینه نشان می‌دهد. درآمد، دسترسی به خدمات پزشکی، مهارت‌های پزشکی، روند رشد کودکان، امنیت غذایی، مسکن، سواد و اشتغال از جمله عوامل اجتماعی به‌شمار می‌روند که به‌علت گستردگی این عوامل، باید قبل از اجرا و نهایی‌شدن، تأثیر آنها بر سلامت ارزیابی شود تا چنانچه هر عامل نقش مخربی دارد، کنار گذاشته شود. بسیاری از عامل‌های رفتاری نیز بر سلامت تأثیرگذار است که عمدتاً مربوط به عوامل فرهنگی و آداب و

تأمین سلامت و برخورداری از زندگی سالم و داشتن وضعیت سلامت مطلوب از حقوق مسلم شهروندی و از شاخصه‌های اصلی جامعه‌ی ایده‌آل به‌حساب می‌آید؛ که تأمین این حق شهروندی از وظایف بی‌تردید دولت است. همچنین بهره‌مندی و برخورداری از سلامت و مصون‌ماندن از بیماری‌ها و دستیابی به مراقبت‌های بهداشتی، یکی از حقوق انسانی به‌شمار می‌آید که در بسیاری از قطعنامه‌های سازمان ملل متحد و قراردادهای بین‌المللی بر آن تأکید شده است (۱۷). کنفرانس آگماتا^۱ در سال ۱۹۷۸، یکی از نقاط عطف در خدمات‌رسانی سلامت در دنیا محسوب می‌شود. در این کنفرانس که بیشتر کشورهای دنیا در آن حضور داشتند، تأکید بر انجام اقدامات پیشگیری قبل از درمان یکی از مهم‌ترین راه‌های تأمین سلامت تعیین شد. بر همین اساس، نظام مراقبت‌های اولیه بر اساس چهار رکن اساسی عدالت، همکاری بین‌بخشی، مشارکت مردمی و استفاده از تکنولوژی مناسب شکل گرفت. در چند سال گذشته سیر تحولات سلامت در دنیا و نیز در ایران موجب توجه هر چه بیشتر به مقوله‌های اجتماعی شده است. مشکلاتی نظیر بیکاری، فقر، اعتیاد و رفتارهای پرخطر آنقدر برای همه‌ی ما ملموس و مشکل‌ساز است که گاهی از مؤثر بودن مداخله‌ها در

^۱ Agmata Conference

رهنمودهای قرآنی نقش مؤثری در پیشرفت فرهنگ سلامت و بهداشت جامعه دارد (۱۹). بر اساس یافته‌های پژوهش بر پایه‌ی تحلیل مضامین بیانات و دیدگاه‌های رهبری نظام، چارچوب تبیین‌کننده‌ی بهداشت و سلامت از منظر مقام معظم رهبری، سه عنصر اصلی پویایی، خودکفایی و جهانی‌شدن را شامل می‌شود:

- پویایی شامل دو مؤلفه‌ی نواندیشی و عمل‌گرایی می‌شود که نواندیشی به آن دسته از موضوعاتی مربوط می‌شود که به نوآوری، گسترش و به‌روز بودن بهداشت و سلامت بینجامد و شامل توسعه و پیشرفت و ابتکار علمی است؛ و عمل‌گرایی بیانگر اهمیت به‌نتیجه‌رساندن آموزه‌ها و دانسته‌های علمی به‌صورت عملی است که مقوله‌های آموزش و پرورش، ورزش و سلامت همگانی را در بر می‌گیرد.
- خودکفایی شامل سه مؤلفه‌ی مدیریت، مسائل اجتماعی و باانگیزگی است که مدیریت مربوط به وظایف خاص مدیران و تلاش‌های آنان برای توانمندسازی دست‌اندرکاران و جامعه می‌شود و عمل به وظایف، اولویت‌گذاری، خطرپذیری و استعداد را دربرمی‌گیرد. مسائل اجتماعی به بازخورد اجتماعی امور فرهنگی و اجتماعی در جامعه اشاره دارد و شامل برخورد مناسب با بیمار و مسائل فرهنگی است؛ و باانگیزگی به الزام وجود انگیزه و هدف در نیل به توسعه و پیشرفت اشاره دارد که از مؤلفه‌های قابل توجه بهداشت و سلامت است و تولید ملی و پیشروی کار را دربرمی‌گیرد.
- جهانی‌شدن شامل دو مؤلفه‌ی اقتدار علمی و دیدگاه است که اقتدار علمی آن دسته از ویژگی‌هایی را شامل می‌شود که آموزش‌ها و دوره‌های علمی مدیران دست‌اندرکاران حوزه‌ی بهداشت و سلامت را در بر می‌گیرد. اقتدار علمی نیز از منظر ایشان دارای دو مؤلفه‌ی حفظ اقتدار ملی و سرعت پیشرفت علمی است و مؤلفه‌ی دیدگاه آن دسته از موضوعاتی را شامل می‌شود که سیاست‌ها، نگرش کلی و اهداف این حوزه را دربرمی‌گیرد و شامل آینده‌نگری، نگرش درست و تجاری‌سازی می‌شود.

با الهام گرفتن از این بیانات و سرلوحه‌ی کار قرار دادن آنها می‌توان در زمینه‌ی بهداشت و سلامت جامعه‌ی سالم‌تر، اقتصادی قوی‌تر، مردمی رضایت‌مندتر و در نهایت کشوری مقتدر

رسوم بومی، میزان مشارکت‌پذیری عموم مردم و سطح دانش و آگاهی آنها است. به عبارت دیگر دست‌کم ۵۰ درصد سطح سلامت جامعه به‌طور مستقیم، به رفتار و باور و نوع نگاه مردم به مقوله‌ی بهداشت و سلامت وابسته است. یک رفتار پرخطر و غیربهداشتی، یک باور اشتباه و ناصواب یا تلقی ناصحیح از مسائل بهداشتی می‌تواند سلامت و بهداشت جامعه را به‌شدت به مخاطره بیندازد یا اقدامات ارزشمند و مؤثر مدیریت بهداشتی جامعه را بی‌نتیجه و عقیم کند (۱۸). در پژوهشی با بررسی قرآن کریم و توصیه‌های پیامبران و ائمه‌ی اطهار در قالب آیات و احادیث و سیره، بر ضرورت و اهمیت موضوع سلامتی، بهداشت و تأثیر آن در زندگی دنیوی و اخروی اشاره شده است. بر این اساس در مبانی بهداشت اسلامی، رعایت و حفظ سلامتی از مصالح عمومی نظام اجتماعی و بخشی از مسئولیت همگانی شمرده می‌شود که بزرگ‌ترین خاستگاه و انگیزه‌اش ایمان و فطرت است؛ از این‌رو جامعیت دارد. در نظام بهداشت و سلامت اسلام، بهره‌مندی انسان از نعمت‌های الهی برای رسیدن به تکامل و خشنودی خداوند ضروری و مواظبت و پیشگیری از آسیب‌ها و آلودگی‌ها واجب است؛ به‌گونه‌ی که برای رسیدن به این ضرورت در ابعاد جسمانی و معنوی - در سه حیطه‌ی شناختی، رفتاری و عاطفی - نظامی مدوّن و اصول و قواعدی برای حفظ سلامتی انسان و رستگاری او پیشنهاد می‌دهد و برنامه‌ی زندگی‌اش را از آغاز شکل‌گیری تا رسیدن به روز رستاخیز، در ابعاد مختلف فردی - اجتماعی، در قالب وظایفی مثل رعایت بهداشت تغذیه و سلامتی جسمی، روحی و جنسی تنظیم می‌کند و در اختیار جامعه‌ی بشری قرار می‌دهد (۳). پژوهشگری در مقاله‌ی بهداشت و سلامت در آیات قرآن کریم، به نتایجی از این قبیل دست یافت که با توجه به نظر صاحب‌نظران در قرآن کریم آیات بسیاری در زمینه‌ی بهداشت و سلامت وجود دارد که می‌توان دستورهای بهداشتی ذیل را از آنها استنباط کرد: رعایت پیشگیری، تحریم پلیدها، حلال کردن پاکیزگی، اعتدال در رفتار تغذیه‌ی، حفظ جان، معرفی الگو، حفظ آراستگی، جلوگیری از آلودگی محیط اماکن و آب، نظارت بر رعایت اصول بهداشتی، جلب رضایت خداوند از طریق دوری از آرایش‌های جسمی و روانی، توجه به بهداشت فردی، توجه به تغذیه و توجه به بهداشت روان.

نتیجه‌گیری

در آیات قرآن کریم به تمام مسائل حیاتی از جمله مسئله‌ی بهداشت و سلامت عنایت خاصی شده است. استناد و استفاده از

References

1. Reyshahri M. Mizan el Hekma. 3 ed. Ghom, Iran: Islamic Advertising Office; 1988. (Full Text in Persian)
2. Molavi M, Gitisamar F. Hygeine Health management. journal of Hotel gostar. 2010;2(5):47-59. (Full Text in Persian)
3. Esm hosseini Gr. Heaith and Safety System in Islam. Journal of Quran and Science 2009;1(5):49-72. (Full Text in Persian)
4. Sadogh J, Ghomi M. Who is not prepared by the Fagihe. 3 ed: Society of Seminary Teachers of Qom; 1992. (Full Text in Arabic)
5. Deilami H. Guide the Heart to the Right. 1 ed. Qom: Sharif Razi Publishing; 1991. (Full Text in Arabic)
6. Motaghi H. Kanz al-‘Ummāl , the investigation of Sheikh Bakri Hayati. 1 ed. Beirut: Institute of Al-Rasulah; 1988. (Full Text in Arabic)
7. Shahmoradi L. The role of kiosk health in public health. Journal of Health Information Management. 2015;11(43):379-89. (Full Text in Persian)
8. Khamenei SA. statements in the meeting of members of the Supreme Council of the Cultural Revolution. 2013/12/10. Availabe at: www.khamenei.ir.
9. Khamenei SA. statements during the meeting of the president and members of the government. 2015/08/26. Availabe at: www.khamenei.ir.
10. Khamenei SA. speeches at teachers' meeting across the country. 2006/05/22. Availabe at: www.khamenei.ir.
11. Khamenei SA. statement on the visit of the champions and athletes from the Asian and Para Asian Championships. 2015/01/21. Availabe at: www.khamenei.ir.
12. Khamenei SA. statement at the visit of the Darou Paksh Factory. 2012/04/29. Availabe at: www.khamenei.ir.
13. Khamenei SA. statements in the meeting with members of the Health Charity Assembly. 2012/12/31. Availabe at: www.khamenei.ir.
14. Khamenei SA. A meeting of a group of nurses with the leader of the revolution. 2001/07/25. Availabe at: www.khamenei.ir.
15. Khamenei SA. statements in the meeting of professors and faculty members of the universities. 2006/10/05. Availabe at: www.khamenei.ir.

و خودکفا و بی‌نیاز از دیگر کشورها ساخت. با توجه به فرمایش‌های رهبر معظم انقلاب، نظام سلامت و بهداشت کشور ما در سطح جهانی رو به پیشرفت و بهبود است و با تدابیر خاص می‌توان بهداشت را ارتقاء داد و حتی از یافته‌های آن برای درآمدزایی نیز استفاده کرد. سلامت فرد به سلامت اجتماع منجر می‌شود و سلامت اجتماع موجب رشد و باروری هر جامعه‌ی خواهد شد. از این‌رو، موضوع سلامتی از مهم‌ترین اولویت‌های نظام جمهوری اسلامی است و مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: «ورزش همگانی را ترویج کنید؛ ورزش همگانی، سلامت همگانی است»؛ که اهمیت سلامت عمومی جامعه را به وضوح بیان می‌کند.

محدودیت‌های پژوهش

می‌توان اذعان کرد پژوهش حاضر در نوع خود پژوهشی نوآورانه در حوزه‌ی بهداشت و سلامت است که می‌تواند زیربنای انجام پژوهش‌های دیگری در این زمینه شود. از طرفی، باوجود تلاش وافر پژوهشگران امکان دسترسی به تمامی اسناد و منابع موجود در زمینه‌ی بیانات مقام معظم رهبری میسر نبود. از این‌رو، پژوهشگران تا حد امکان به بررسی گستره‌ی وسیعی از ادبیات علمی مرتبط با فرمایش‌ها و بیانات مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. همچنین با در نظر داشتن اینکه بر پایه‌ی گزاره‌های حکمی یا قضایای مستخرج در پژوهش کیفی می‌توان فرضیه‌هایی راهبردی تدوین کرد. برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود پژوهش‌هایی کمی با هدف آزمون این فرضیه‌ها انجام شود.

قدردانی

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند از تمامی متخصصان و صاحب‌نظرانی که در انجام این پژوهش مشارکت داشته‌اند و همچنین از همه‌ی افرادی که در امر بازنگری و اصلاح کدها یاریگرشان بوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری کنند.

تضاد منافع

نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره‌ی این پژوهش ندارند.

18. Shojaei H. Health Service Generality. Journal of Mental and Society 2004;1(1):23-36. (Full Text in Persian)

19. Faegh MT. Metropolis and public health. journal of Rahavard Gill. 2014;10(46):116-28. (Full Text in Persian)

16. Khamenei SA. A young elite meeting with the leader of the revolution. 2006/09/16. Availabe at: www.khamenei.ir.

17. Sajadi H, Sadrosadat s. Social Health Indexes. journal of Political & Economic Ettelaat. 2004(208):244-53. (Full Text in Persian)